

BIBLIOTEKA

8
B. 12

PJETER BOGDANI
DHE VEPRA E TIJ

1374

AKADEMIA E SHKENCAVE E REPUBLIKËS
TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I GJUHËSISË DHE I LETËRSISË

PIETER BOGDANI
DHE VEPRA E TIJ

TIRANË, 1991

REDAKSIA

PROF. ANDROKLI KOSTALLARI (red. përgjegjës),
B. VJ. SHK. SEIT MANSAKU, XHELAL YLLI

DY FJALË PËR LEXUESIN

Në këtë vëllim botohen në një formë të plotë referatet dhe kumtesat që u mbajtën në Konferencën shkencore përkujtimore me temë Pjetër Bogdani dhe vepra e tij, organizuar më 6 dhjetor 1989 nga Akademia e Shkencave të Republikës të Shqipërisë me rastin e 300-vjetorit të vdekjes të këtij atdhetari dhe personaliteti të shquar të kulturës shqiptare.

Nëpërmjet përmbajtjes së larmishme të këtij vëllimi lexuesi do të njihet me figurën dhe veprën poliedrike të Pjetër Bogdanit, si lëvrues dhe përpunues i gjuhës letrare shqipe, si përfaqësuesi më i shquar i letërsisë së vjetër shqiptare, si pjesëmarrës dhe udhëheqës guximtar në lëvizjen çlirimtare për liri e pavarësi në shekullin XVII, si mendimtar e filozof humanist e iluminist, si një nga mendimtarët e parë shqiptarë, që shprehu mendime të vlefshme shkencore për natyrën, shoqërinë e për njeriun, për kulturën, arsimin e edukatën, për pedagogjinë dhe psikologjinë dhe në mënyrë të veçantë, për historinë, jetën e përpërimin e popullit tonë.

Jemi të bindur se punimet që botohen në këtë vëllim, ashtu edhe të gjitha veprimtaritë e tjera që u zhvilluan me rastin e 300 vjetorit të vdekjes së Pjetër Bogdanit sjellin ndihmesa të reja për njohjen më të thelluar shkencore të jetës e të veprës së Pjetër Bogdanit. Ato mund t'u japin një shtysë të re studimeve të mëtejshme të kësaj vepre në disa rrafshet nga këndvështrime të ndryshme.

REDAKSIA

DEUX MOTS AU LECTEUR

Ce volume comprend la publication intégrale des rapports et communications tenus à la Conférence scientifique commémorative sur «Pjetër Bogdani et son œuvre», organisée le 6 décembre 1989 par l'Académie des Sciences de la République d'Albanie, à l'occasion du 300-ème anniversaire de la mort de ce patriote et personnalité illustre de la culture albanaise.

A travers le riche contenu de ce volume, le lecteur, prendra connaissance de la figure et de l'œuvre poliédrique de Pjetër Bogdani qui a élaboré et traité la langue littéraire albanaise, qui a été le plus illustre représentant de l'ancienne littérature albanaise, qui a été participant et brave dirigeant du mouvement pour la libération et l'indépendance au XVIIe siècle, comme l'un des premiers penseurs albanais ayant exprimé des pensées valables sur la nature, la société et l'homme, la culture, l'enseignement et l'éducation, sur la pédagogie et la psychologie et particulièrement sur l'histoire, la vie et le progrès du peuple albanais.

Nous sommes convaincus que les travaux publiés dans ce volume, ainsi que toutes les autres activités organisées à l'occasion du 300-ème anniversaire de la mort de Pjetër Bogdani, apportent de nouvelles contributions pour une connaissance plus approfondie et scientifique de sa vie et de son œuvre. Cela peut donner une nouvelle impulsion aux études ultérieures de cette œuvre sur plusieurs plans et partant de divers points de vue.

La rédaction

KONFERENCA SHKENCORE PËRKUJTIMORE ME TEMEN «PJETER BOGDANI DHE VEPRA E TIJ»

Me rastin e 300-vjetorit të vdekjes së atdhetarit dhe personalitetit të shquar të kulturës shqiptare Pjetër Bogdani Akademia e Shkencave të Republikës të Shqipërisë organizoi më 6 dhjetor 1989 konferencën shkencore përkujtimore me temën «Pjetër Bogdani dhe vepra e tij». Në këtë konferencë merrnin pjesë punonjës të instituteve të shkencave shoqërore të Akademisë së Shkencave, të Lidhjes së Shkrimtarëve dhe të Artistëve, pedagogë të Universitetit të Tiranës, punonjës të institucioneve të tjera shkencore, kulturore e arsimore të vendit, të ftuar nga seksionet e arsimeve të rretheve etj.

Konferencën e hapi zëvendëskryetari i Akademisë së Shkencave, prof. Hekuran Mara.

Me rastin e 300-vjetorit të vdekjes së Pjetër Bogdanit, këtij atdhetari të flaktë dhe personaliteti të shquar të kulturës shqiptare, Akademia e Shkencave e Republikës të Shqipërisë organizon sot konferencën shkencore përkujtimore: «Pjetër Bogdani dhe vepra e tij».

Në ato vite të rënda të zgjedhës osmane, kur pushtuesi i huaj aziatik përpiquej të çbënte çdo gjë shqiptare e t'i jepte vendit tonë një fizionomi tjetër dhe njerëzve një mendësi tjetër, më të prapambetur se ajo që ekzistonte, bijtë më të mirë të këtij populli u vunë në krye të përpjekjeve për t'i bërë ballë këtij ndikimi mbytës, të kulturës osmane, për të ruajtur lidhjet e lashta të kulturës arbënore me kulturën e kontinentit mëmë evropian.

Një nga këta bij të shquar është dhe Pjetër Bogdani, i cili ka hyrë në historinë tonë kombëtare si autori i së parës vepër origjinale në prozën tonë dhe njëherazi edhe si autori i veprës më të rëndësishme të periudhës para Rilindjes.

Ky djalë nga fshati Gur i Prizrenit me idetë e tij të kulturimit të popullit në gjuhën e vet amtare, me idetë humaniste dhe me punën e madhe për pastrimin e pasurimit e gjuhës shqipe u bë një pararendës i rilindësve tanë, të cilët jo vetëm e kanë lexuar, por dhe e kanë përmendur me respekt në shkrimet e tyre për idetë dhe për vlerat bujimore që kishte vepra e tij.

Kultura e gjerë që mori në rininë e vet e ndihmoi Bogdanin që të shkruante jo një vepër ngushtësisht fetare, po një vepër me frymëmarrje të gjerë filozofike e shkencore.

Me veprën e tij gjuha shqipe fitoi aftësi të reja shprehjeje e stili. «Çeta e profetëve», me karakterin origjinal që ka, me zhvillimin që shënoi në fushën e gjuhës së shkruar shqipe dhe me gjithë materialin e shumanshëm që përmban, shënoi një kthesë me rëndësi në fushën e gjuhës e të letërsisë sonë. Ajo shënoi fillimin e një etape të re, të etapës së krijimtarisë origjinale shqipe.

Me jetën e tij plot aktivitet në shërbim të përpjekjeve për çlirimin kombëtar dhe me veprën e tij «Çeta e profetëve», e cila përmban vlera të shumta gjuhësore, letrare, filozofike, historike etj., Pjetër Bogdani radhitet midis veprimtarëve e mendimtarëve më të shquar të shek. XVII të krejt Ballkanit,

Konferencën shkencore e deklaroj të hapur.

Në konferencë u mbajtën dhe gjashtë referate: *Pjetër Bogdani dhe gjuha letrare shqipe*, nga prof. **Androkli Kostallari**, drejtor i Institutit të Gjuhësisë e të Letërsisë; *Pjetër Bogdani dhe lëvizja çlirimtare në shekullin e 17-të*, përgatitur nga b.vj.shk. **Kristo Frashëri**; *Pjetër Bogdani — humanisti ynë i shquar*, nga prof. **Zija Xholi** *Pjetër Bogdani dhe letërsia e vjetër shqipe* nga prof. **Mahir Domi**; *Vepra e Pjetër Bogdanit si burim për historinë e gjuhës shqipe* nga b.vj.shk. **Seit Mansaku**; *Pjetër Bogdani dhe mendimi i tij pedagogjik* nga b.vj.shk. **Shefik Osmani**.

Fjalën e mbylljes së Konferencës e mbajti prof. **Androkli Kostallari**.

FJALA E MBYLLJES E PROF. ANDROKLI KOSTALLARIT

Konferenca jonë me temën «Pjetër Bogdani dhe vepra e tij», organizuar me rastin e 300-vjetorit të vdekjes së këtij patrioti të flaktë dhe personaliteti të shquar të kulturës sonë kombëtare, po u jep fund punimeve.

Organizimi i kësaj konference është shprehje e kujdesit të vazhdueshëm të shoqërisë sonë për traditat historike e kulturore të popullit tonë dhe e nderimit për ata njerëz të shquar e me zemër të zjarrtë shqiptare, që u përpoqën dhe luftuan me të gjitha forcat, pa marrë parasysh asnjë rrezik, për lirinë e pavarësinë e Atdheut, për t'i dhënë popullit dije e kulturë, për zhvillim e përparim shoqëror. Ky kujdes e nderim për traditat përparimtare, për bijtë e shquar të kombit është, pa dyshim, tregues i qartë i një shoqërie të përparuar, që i vë të gjitha vlerat e së kaluarës e të sotmes në shërbim të së ardhmes.

Nëpërmjet referateve që u mbajtën në këtë Konferencë u trajtua për herë të parë në mënyrë të gjerë e komplekse personaliteti dhe vepra poliedrike e Pjetër Bogdanit si lërvues e përpunues i gjuhës letrare shqipe e i letërsisë shqiptare; si pjesëmarrës e udhëheqës i patrembur në lëvizjen çlirimtare për liri e pavarësi në shekullin XVII, si mendimtar e filozof humanist e iluminist, si një nga dijetarët e parë shqiptarë që shprehu mendime të vlefshme shkencore për natyrën, shoqërinë e për njeriun, për kulturën, arsimin e

edukatën, për pedagogjinë e psikologjinë, dhe, në mënyrë të veçantë, për historinë, jetën e përparimin e popullit tonë.

Për të gjitha këto fusha të veprimtarisë së shuman-shme të Pjetër Bogdanit, Konferenca jonë bëri një sintezë të re të studimeve të kryera sidomos në këta njëzet vjetët e fundit. Aspektet e shumta të kësaj veprimtarie u panë nga këndvështrime të reja. Në dritën e kërkimeve, të vëzhgimeve e të analizave të reja, u sollën mjaft të dhëna që i pasurojnë studimet për Bogdanin e për shekullin e tij dhe u bënë përçajthësime që e përcaktojnë më qartë, më mirë e më objektivisht vendin që zë ku dijetar enciklopedik në kulturën e në historinë e popullit tonë. Krahas kësaj, në Konferencën tonë u përvijuan edhe disa drejtime që çelin rrugë për studime të mëtejshme, edhe më të thelluara. Të gjitha këto probleme Konferenca jonë u përpoq t'i trajtonte në dritën e kërkesave të shoqërisë sonë për vlerësimin e traditave të së kaluarës.

Një vend i veçantë iu dha përpiqieve viaane të Pietër Bogdanit për ajuhën e kombit e në mënyrë të veçantë për ndërtimin e lëvrimin e ajuhës letrare shqipe mbi bazën e ajuhës së popullit, për përpunimin e saj me synime normëzimi në fushën e strukturës fonetike, gramatikore, leksikore e fjalëformuese dhe me qëllimin e vetëdijes, që kjo ajuhë t'u përçajthëjë kërkesave më të larta të kohës së re. Në këtë rrafsh të ajerë u vu në dukje sidomos kontributi i jashtëzakonshëm i Pietër Bogdanit për pasurimin e ajuhës letrare me fjalë e miqte shprehëse nga visari i pashtershëm i currës popullore, doli në pah më mirë se në studimet e derisotme veprimtaria e tij krijuese ajuhësore, e cila nga vëllimi e veshë relative mund të barazohet me atë të rilindësve tanë. Lidhur ngushtë me të gjitha këto, u përcaktuan në mënyrë të thukët edhe konceptet teorike që e udhëhoqën këtë dijetar të madh në këtë veprimtari kaq të rëndësishme.

Për herë të parë u hodh dritë edhe mbi punën e madhe krijuese të Bogdanit si stilist, duke e vështruar këtë punë si në aspektin e stilistikës ajuhësore, ashtu edhe të asaj letrare, si në rrafshin e prozës së larmishme, ashtu edhe në atë të vjershërimit origjinal në gjuhën shqipe e të përçthimeve poetike. Përpiqje të reja u bënë në këtë Konferencë sidomos për zbulimin e vlerave letrare-artistike të veprës

së Pjetër Bogdanit, të kontributit të këtij autori në përpunimin e pasurimin e figuracionit poetik. Të gjitha këto e plotësuan dhe e thelluan kuadrin e vlerësimeve të bëra deri më sot në veprat përgjithësuere të historisë së letërsisë shqiptare.

Larmia tematike, pasuria e mjeteve shprehëse, saktësia e vërtetësia e lëndës gjuhësore dhe shkalla e përpunimit të kësaj lënde e bëjnë veprën e Pjetër Bogdanit një burim të rëndësishëm edhe për studimin e historisë së gjuhës shqipe, për të njohur më thellë jo vetëm historinë e brendshme të saj, por edhe lidhjet e marrëdhëniet e saj me gjuhët e tjera në rrafshet e krahasuara.

Krahas Bogdanit si lëvrues i gjuhës shqipe dhe i letërsisë shqiptare, u pa edhe Bogdani si atdhetar i flaktë, si pjesëmarrës e drejtues i lëvizjeve çlirimtare antiosmane dhe personalitet i madh i jetës politike shqiptare të shekullit XVII. Me të dhëna të reja u ndriçua veçanërisht roli i Bogdanit si udhëheqës i kryengritjes çlirimtare të vitit 1689, që përbën një faqe të ndritur në përpjekjet e popullit tonë për liri e pavarësi dhe në veprimtarinë e vetë Pjetër Bogdanit. Duke e vendosur figurën e Bogdanit në sfondin historik të lëvizjes çlirimtare të shekullit XVII, në një nga periudhat më të rënda të sundimit osman, u vunë në dukje përpjekjet e tij për të organizuar qëndresën antiosmane, ashtu edhe për të penguar orvatjet për sllavizimin e shqiptarëve të Kosovës. Në këto përpjekje, të frymëzuara nga dashuria e nderimi për atdheun e për popullin e vet, Pjetër Bogdani nuk ngurroi t'i kundërvihej drejtpërdrejt edhe Vatikanit.

Në këtë Konferencë u panë për herë të parë në mënyrë të përqëndruar e komplekse edhe konceptet e Pjetër Bogdanit si dijetar e filozof i shquar humanist e iluminist, që solli në mendimin shqiptar mjaft ide përparimtare për kohën e vet. Mendimi teologjik dhe filozofik i tij iu nënshtrua një analize të thelluar dialektike, duke nxjerrë në pah çdo element pozitiv që ka sjellë ai në fushën e filozofisë e të shkencave të natyrës, ashtu edhe në rrafshin pedagogjik e psikologjik.

Të gjitha këto këndvështrime, analiza e sinteza e bëjnë figurën e Pjetër Bogdanit më të qartë, më të njohur e më të dashur si për studiuesit, ashtu edhe për rrethet e gjëra të njerëzve të kulturës e për masat punonjëse, e afrojnë edhe